

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DOĞU KARADENİZ SINIRINDA *EMRAZ-I SÂRİYE* İLE MÜCADELE: BATUM VE HOPA KARANTİNAHANELERİ*

*İsmail YAŞAYANLAR***

ÖZ

1838 yılında Osmanlı Devleti'nde kurumsal hale getirilen karantina idaresi, kısa sürede taşraya yaygınlaştırılarak geniş bir teşkilat haline getirilmişti. Batum, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı ile Doğu Karadeniz'deki sınır kentlerinden biri olması sebebiyle özel bir öneme sahipti. Abdülmecid döneminde kurulan Batum Karantinahanesi, uzun yıllar Doğu Karadeniz sınırındaki sıhhi kontrolleri sağlamış olmakla birlikte, Berlin Antlaşması'yla Batum'un elden çıkmasıyla Doğu Karadeniz sınırı Hopa'ya kaymıştı. Bu tarihten sonra Lazistan Sancağı'na bağlı Hopa'daki karantinahane daha da kurumsallaşmıştı. Karadeniz kıyılarında kurulan iki büyük tahaffuzhane olan Kavak ve Sinop'un yükünü hafifletmek için yüzyılın sonunda Hopa Karantinahanesi, geçici olarak tahaffuzhaneye de tahvil edilmişti.

Bu makalede XIX. yüzyılın sonunda Doğu Karadeniz sınırının salgın hastalıklardan muhafazasında büyük önem teşkil eden iki kuruluş olan Batum ve Hopa karantinahaneleri incelenecektir. Batum'un elden çıkışı sonrası II. Abdülhamid döneminde Hopa Karantinahanesi'nin nasıl daha iyi işler bir hale getirildiği ve neden geçici de olsa tahaffuzhane haline getirildiği gibi soruların cevapları aranmıştır.

Anahtar Sözcükler: Doğu Karadeniz, Batum, Hopa, Karantinahane, Tahaffuzhane

FIGHTING AGAINST THE EPIDEMIC *EMRAZ-I SÂRİYE* IN THE EASTERN BLACK SEA BORDER AREA: THE BATUM AND HOPA QUARANTINES

ABSTRACT

The practice of quarantine was among the precautions against the Black Sea Region epidemic in the 19th century. The Ottoman Government established an administration for quarantine, which was institutionalized in 1838. It turned into a

* *Gönderim tarihi:* 20.01.2020. *Kabul tarihi:* 05.03.2019. Bu çalışma 21-25 Ekim 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenen *Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi*'nde sunulmuş tebliğin genişletilmiş ve eklemeler yapılmış halidir.

** *Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, DÜZCE.*
ismailyasayanlar@gmail.com *ORCID: 0000-0002-4009-3286*

large organization and expanded to the provinces in a short time, including Batum, a border town in the Eastern Black Sea with Russia. Batum had a special significance for the Ottoman Empire in the 19th century. Batum Quarantine was imposed during the reign of Sultan Abdülmecid, with compelling sanitary controls in the Eastern Black Sea for many years until the Eastern Black Sea border shifted to Hopa when Batum was lost according to Treaty of Berlin. Henceforth, Hopa Quarantine at the Sanjak of Lazistan was further institutionalized. Towards the end of the century, the Hopa Quarantine was temporarily transformed into a *tahaffuzhane* to lessen the burden of Kavak and Sinop, two major *tahaffuzhanes* at the time in the Black Sea coast. This paper sheds light on how the Hopa quarantine was made better in the Sultan Hamid II period than the one previously established before the loss of Batumi and why Hopa quarantine was transformed into a *tahaffuzhane*.

Keywords: Eastern Black Sea, Batum, Hopa, Quarantine, Sanitary Station

Giriş

Bulaşma odağı insan veya hayvan olan, kısa sürede geniş alanlara yayılabilen ve kitlesel ölümlere sebep olan hastalıklar bulaşıcı (sari) ya da salgın (müstevli) hastalık olarak adlandırılır. İnsanlar bu tür hastalıklardan korunmak için çareler ararken, “tecrit”in en faydalı yöntem olacağına kanaat getirerek “karantina” adı verilen bir uygulamayı hayata geçirmişlerdi. Karantina, en basit manasıyla bulaşıcı ve salgın hastalıkların hüküm sürdüğü bölgeden, herhangi bir yolla -kara veya deniz- başka şehir ya da bölgeye giderken daha önce belirlenmiş bir noktada geçirilen tecrit süresidir.¹

Karantina başlangıçta salt tecritten ibaret olsa da zamanla bulaşma odaklarının sadece insan olmadığı, hayvan, böcek, hava, su ve hatta mekanın da hastalığın yayılımında etkili olduğu anlaşıldığında, karantinelerde suda bekletme, tütsüleme, yakma ve basit terkiplerle dezenfekte etme gibi işlemler de uygulanmaya başlamıştır. Tüm bu uygulamaların gerçekleştirildiği kurumlara ise *karantinahane* adı verilmiştir. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde, bir kurum olan karantinahanelerin vazifelerinde farklılaşma meydana gelmiştir. Karantinahaneler, bir limana yanaşan geminin patentesinin ve sıhhi durumunun kontrol edilmesinden sorumlu kuruluşlar haline dönüşürken, tecritin bilfiil gerçekleştirildiği ve profesyonel dezenfeksiyon uygulamalarının yapıldığı kuruluşlar ise *tahaffuzhaneler* olmuştur. Bu yeni yapılanmaya göre karantina hekiminin kararına bağlı olarak, gemiden limana mal ya da yolcu çıkarılmasına müsaade edilir ya da gemi tahaffuzhaneye sevk edilerek orada dezenfeksiyon işlemine tabi tutulurdu.²

¹ J. M. Eager, *The Early History of Quarantine: Origin of Sanitary Measures Directed Against Yellow Fever*, Government Printing Office, Washington 1903, p. 5; John Baldry, “The Ottoman Quarantine Station on Kamaran Island 1882-1914”, *Studies in History of Medicine*, V: II, No: 3, 1978, p. 3.

² Karantinahane ve tahaffuzhanelerin işleyişi hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, “Osmanlı Döneminde Uygulanan Deniz Karantinasına İlişkin Bazı Bilgiler”,

Osmanlılar karantinayla çağdaşlarından oldukça geç bir zamanda, 1831 yılında tanışmışlardır. II. Mahmud döneminde uygulanan ilk geçici karantina yine aynı padişahın saltanatı zamanında kalıcı bir teşkilat haline getirilmiştir (1838).³ II. Mahmud'u takip eden padişahlar, karantina teşkilatını taşrada kurumsallaştırmaya gayret etmişlerdir. Ancak bu süreçte çoğunlukla İstanbul ile doğrudan kara veya deniz yoluyla bağlantısı olan kentlere öncelik verilmiştir.⁴ Bu noktada özellikle İstanbul ile deniz trafiği yaşanan Karadeniz ve Akdeniz limanlarıyla Balkanlardan İstanbul'a gelen kara ve demiryolu güzergahları karantinanın uygulanmasına en çok dikkat edilen noktalar olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki ilk tahaffuzhaneleri II. Abdülhamid döneminde kurulmuştur. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) sonra Karadeniz ticaretinin hızla uluslararası hale gelmesi, bu sahadaki iskele ve limanlardaki ticari ve sosyal hareketliliğin artmasına sebep olmuş, aynı zamanda bu hareketlilik bulaşıcı ve salgın hastalıkların da bölgede etkili olmasına yol açmıştır. Kolera hastalığının Hindistan'dan İç Asya'ya ve Ortadoğu'ya, oradan da Rusya ve Anadolu sahasına yayılması, özellikle sınır bölgelerinde daha sıkı tedbirlerin alınmasına ve karantina uygulamalarının yerine getirilmesi hususuna çokça dikkati çekmiştir. Bu noktada Osmanlı'ya batı ve doğuda komşu olan Avusturya-Macaristan ve Rusya cihetlerinden gelen salgınların -özellikle kolera- hem taşra kentlerini hem de İstanbul'u ciddi boyutta tehdidi söz konusudur.⁵

Sultan II. Abdülhamid döneminde Karadeniz'in güney kıyısında kurulan ilk tahaffuzhane Büyükliman'daki Kavak Tahaffuzhanesi'dir.⁶ Bunu 1892'de kurulan Sinop Tahaffuzhanesi izleyecektir.⁷ Ancak bu iki tahaffuzhanenin yoğun gemi trafiğini kaldıramaması sebebiyle, zaman zaman Doğu Karadeniz'deki bazı karantinahanelerin geçici olarak tahaffuzhaneye dönüştürüldükleri

Âb-ı Hayât'ı Aramak Gönül Tekin'e Armağan, Haz. Ozan Kolbaş-Orçun Üçer, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 750-751.

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Bellekten*, C: LVIII, S: 222, 1994, ss. 329-376; Nuran Yıldırım, "Karantina", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 459-461.

⁴ İsmail Yaşayanlar, "Hicaz Yolunda Kolera: Rusya Müslümanlarının Kullandığı Karadeniz Hac Yolu ve Koleranın Yayılımına Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C: 2, S: IV, 2015, s. 196.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Andrew Robarts, *A Plague on Both Houses?: Population Movements and The Spread of Disease Across The Ottoman-Russian Black Sea Frontier 1763-1830s* [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Georgetown University, Washington 2010; İsmail Yaşayanlar, "Avusturya-Macaristan'da Zuhur Eden Kolera Salgınlarının Osmanlı Coğrafyasına Etkileri (1865-1894)" [Basılmamış Tebliğ], *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu*, 23-27 Kasım 2016, Budapeşte/Macaristan.

⁶ Nuran Yıldırım, "İstanbul Boğazı'nda Karantina Uygulamaları", *Yeni Deniz Mecmuası*, S: 1, 2016, s. 54-57; Mesut Ayar, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 404 vd.

⁷ İsmail Yaşayanlar, *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2015, s. 149-163.

durumlar yaşanmıştır.⁸ Trabzon'daki Pulathane⁹ ve bu makalede işlenecek olan Hopa karantinahaneleri bunun en iyi örnekleridir.

1.Hudud-ı Hakani'de Bir Sıhhiye Karakolu: Batum Karantinahanesi

XIX. yüzyılda Rusların Kafkasya üzerindeki yayılcı politikalarının bir sonucu olarak Osmanlı'nın Rusya ile sınırı haline gelen Batum, ticari hareketliliğin yüksek olduğu bir liman kentiydi. 1852'ye kadar Batum Sancağı olarak bilinen ve daha sonra Lazistan adını alacak olan idari birimin merkezi olan Batum kenti, 93 Harbi sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'na (1878) göre Ruslara bırakılmıştı.¹⁰ 1886'ya kadar serbest liman olan kent, Rusya'nın Trabzon-Tiflis transit ticaretini Batum'a kaydırma politikasının bir sonucu olarak bu özelliğini kaybetmiş, ancak yine de kentleşme hususunda oldukça gelişme göstermiştir.¹¹

Osmanlı idaresindeki Batum'da karantina teşkilatı 1849 yılında kurulmuştu. Erzurum üzerinden gerçekleşen ticaretin Trabzon'dan sonra ikinci derecede önemi haiz iskelesi olan Batum'a müstakil karantina memuru tayin edilmişti.¹² Ancak henüz karantina memurunun görev yapacağı bina, Batum iskelesine yakın bir parlatorya ve istintak dairesi inşa edilmemişti. Buna ilaveten memura yardımcı olacak gardiyanların da tayin edilmemiş olması, karantina işlemlerinin gerçekleştirilebilmesini imkansız hale getiriyordu. Zira iskeleye yanaşan gemilerin patentelerinin kontrolü, bulaşık mahalden gelen gemilerin karantina bekletilmesi ya da temiz patentelilere pratika verilmesi işini bir karantina memurunun istintak dairesi dahi olmadan tek başına yürütmesi imkansızdı. Nitekim aynı yıl Batum Karantinahanesi'ni ziyaret eden Meclis-i Tahaffuz Fransız delegesi Antoine Fauvel'in gözlemleri de mevcut koşullarda karantinanın uygulanmasının imkansız olduğunu gösteriyordu. Fauvel ile görüşen Batum karantina hekimi Dr. Servi'nin aktardıklarına göre sahilde sıradan bir ev karantinahane olarak kullanılıyor, haftanın sadece bir günü -hava iyi ise- karantina uygulaması yapılıyor ve karantina müdürü olarak tayin edilen kişi bu görevi yerine getirmek istemediği için sözde karantinahane olarak kullanılan binaya uğramıyordu.¹³

⁸ Karantinahane ve tahaffuzhanenin niteliksel olarak birbirinden nasıl ayrıldığına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Yaşayanlar, "Osmanlı Döneminde Uygulanan Deniz Karantinasına İlişkin Bazı Bilgiler", s.750-755.

⁹ Pulathane Karantinahanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, "Bir Kurum Olarak Pulathane Karantinahanesi", *Uluslararası Düinden Bugüne Akçaabat Sempozyumu Bildirileri*, C: I, Haz. Kemal Üçüncü, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2019, s. 483-488.

¹⁰ İdris Bostan, "Batum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 210; Özgür Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 143-144.

¹¹ Bostan, *a.g.m.*, s. 210; Abdullah Bay, "Limanı Olan Bir Kasabadan Liman Kentine: Batum Şehri (1830-1905)", *Türkiyat Mecmuası*, C: 26, S: 1, 2016, s. 73-76.

¹² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, İrade Hariciye (İ.HR.), 56/2618, Lef 2, 10 Şaban 1265.

¹³ Mehmed Alaeddin Yalçınkaya, "Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel'ye Göre 1848'da Karadeniz Karantinaları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 26, 2019, s. 453; Özgür

1853 yılına gelindiğinde Batum karantinahanesinin istintak dairesi ve parlatoryası ancak inşa edilebilmişti. Fakat karantinahanenin döşemeleri, çatı saçaklarının yapılması ve parlatoryadaki bazı eksikliklerin tamamlanması için gerekli tahsisat bulunamadığından, bunların kontrata bağlanarak yaptırılması gündeme gelmişti.¹⁴ Aynı tarihlerde kaleme alınan bir yazışmadan Livane’de de bir gardiyan odası olduğu ve bunun zarar görmüş olması sebebiyle tamire ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bu tamirat gerçekleşirken aynı zamanda Batum karantinahanesine bir de sancak direği yapılması talep edilmişti.¹⁵

Batum karantinahanesi 1864 yılına gelindiğinde büyük zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmişti. Bunun sebebi çok büyük bir ihtimalle karantinahanenin rüzgarlara ve dalgaya açık bölgeye inşa edilmiş bir evde kurulmuş olmasıydı. Resmi yazışmalar da bu ihtimali desteklemektedir. Eylül 1864’te yeni bir karantinahane inşa edilmesi söz konusu olmuşsa da yeni bina eski karantinahanenin yerine yapılacağından Trabzon Vilayeti bu hususun yeniden gözden geçirilmesini istemişti.¹⁶ Vilayetin itirazı karşısında Sıhhiye Nezareti, kendilerine detaylı malumat verilmedikçe, karantinahane inşaatının yerinin değiştirilmeyeceğini bildirmiş¹⁷, bunun üzerine Mayıs 1865’te detaylı bir liman krokisi üzerinde karantinahanenin inşa edilmesi uygun olan nokta işaretlenerek Meclis-i Vala’ya gönderilmişti.¹⁸ Ancak tüm bu uğraşlara rağmen karantinahane yenilenememiş ve yıkık-dökük olan eski bina kullanılmaya devam edilmişti.

Haziran 1867’de bu defa Lazistan Sancağı meclisinden gelen öneriyle karantinahanenin yenilenmesi tekrar gündeme gelmişti.¹⁹ Batum’un özellikle ecnebi kumpanyalarının yoğun olarak uğradığı bir liman olması, Hudud-ı Hakani’ye yakınlığı ve ayrıca Karadeniz limanları arasında ön plana çıkması sebebiyle yeni karantinahanenin inşası artık kaçınılmaz bir durumdu. Sancak meclisinin hazırlattığı karantinahane çizimi ve inşaat masraflarını gösteren ilk keşif defterinin takdimi sonrası mesele Sadaret’e sevk edilmiş ve en nihayetinde keşif defterinde gösterilen 34.950 kuruşluk masrafı aşmamak koşuluyla yeni binanın inşası için bir irade çıkarılmıştı.²⁰

2.Tebdîl-i Hudud: Hopa’nın Sınır Karantinasına Tahvili

Batum’un 1878 Berlin Antlaşması hükmünce bağımsız bir liman haline

Yılmaz, “Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel’in Osmanlı Devleti’ndeki Çalışmaları (1847-1867)”, *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Ed. Mehmet Fatih Gökçek, Gümüşhane Üniversitesi, Ankara 2014, s. 197.

¹⁴ BOA., İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.), 259/9730, Lef 2, 1 Rebiyülahire 1269.

¹⁵ BOA., Cevdet Sıhhiye (C.SH.), 20/991, 19 Rebiyülahire 1269.

¹⁶ BOA., Meclis-i Vala Evrakı (MVL.), 692/63, Lef 1 3 Eylül 1280.

¹⁷ Aynı belge, Lef 3.

¹⁸ BOA., MVL., 697/23, Lef 1; Aynı belge, Lef 6; Karantinahanenin inşa edileceği noktayı gösteren kroki için bkz. Ek-I.

¹⁹ BOA., MVL., 763/87, 7 Haziran 1283.

²⁰ BOA., İ.MVL., 577/25886, Lef 6, 8 Cemaziyülevvel 1284; BOA., Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM.), 11 Cemaziyülevvel 1284; Keşif defteri için bkz. BOA., İ.MVL., 577/25886, Lef 2; Karantinahane çizimi için bkz. Ek-II.

getirilerek Rusya'nın kontrolüne verilmesiyle Osmanlı-Rus sınırı Batum'dan Hopa'ya çekildi.²¹ Lazistan Sancağı'nın merkezi olan Batum'un elden çıkması aynı zamanda sancak merkezinin de Rize'ye kaymasına sebep oldu. Batum ve Hopa aynı sancakta bulunmaları sebebiyle önceki dönemlerden beri iç içeydi. Zira Batum'un batısındaki geniş bataklık araziler şehri özellikle yaz aylarında yaşanmaz hale getirdiğinden, idareciler ve kasaba halkı yaz mevsimini Hopa'da geçiriyordu.²² Osmanlı'nın Doğu Karadeniz sınırındaki karantina işlemleri de bundan sonra Hopa'da sürecekti.

Hopa'da karantina usulünün tesisi 1848 yılında gerçekleşmişti. İskeleyle bulaşık mahallerden yolcu ve eşya gelmemesine rağmen bulaşık olarak adedildiği, bunun sebebinin ise karantina memuru bulunmaması olduğu, bu yüzden acilen bir memur tayin edilmesi gerektiği Trabzon Vilayeti'nce merkeze bildirilmişti.²³ Ancak bu dönemde buraya bir karantinahane inşa edilip edilmediği, edildiyse de hangi tarihte edildiğine ilişkin açık bir bilgiye rastlanmamıştır. Ocak 1853 tarihli bir yazışmada Hopa Karantinası için bir sancak direği inşasından söz ediliyor olması, küçük de olsa bir karantinahanenin varlığına işaret edebilir.²⁴

Hopa Karantinahanesi'nin varlığına ilişkin kayıtlara daha çok II. Abdülhamid dönemi evrakında rastlanmaktadır. Zira 27 Temmuz 1892'de Pulathane Karantinahanesi'nde ortaya çıkan ve uzun süre Trabzon Vilayeti'ni meşgul edecek olan kolera salgını, Rusya cihetinden Trabzon'a sirayet etmişti.²⁵ Henüz Temmuz ayının başında kaleme alınan yazışmalar ve Sıhhiye Nezaretine ulaşan sıhhiye jurnalleri doğrultusunda özellikle Batum cihetinden yayılması muhtemel olan kolera için Lazistan Sancağı'nda kordonlar teşkil edilmesinin elzemiyeti, kara sınırının tamamen kapatılarak kontrol altında tutulması, ayrıca Batum üstünden gelen kayık ve gemilere Hopa karantinahanesinde profilaksinin uygulanması gerektiği hususlarına Hopa Karantinası hekimi tarafından dikkat çekilmişti.²⁶ Çok geçmeden Hopa'da tesis edilecek sıhhiye kordonları için elli zabıt görevlendirilmişti.²⁷ Ancak salt kordon tesisinin tek başına yeterli olmayacağı aşıkardı. Zira Hopa Karantinahanesi'nde sadece bir askeri hekim görev yapıyordu ve aniden tüm Doğu Karadeniz mevaridatının Hopa'da karantina beklemesinin kararlaştırılması, karantina idaresini zora sokmuştu. İşte bu noktada idare henüz alt yapı tesis etmeden riskli bir karar vererek filika ve sandalların Pulathane Karantinası'na yönlendirilmesi kararını

²¹ Mustafa Sarı, *Türkiye Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 17-18.

²² Bay, *a.g.m.*, s. 62.

²³ BOA., A.MKT.MHM., 5/18, 28 Cemaziyülevvel 1264.

²⁴ BOA., C.SH., 20/991, 19 Rebiyülahire 1269.

²⁵ Yaşayanlar, *a.g.t.*, s. 91.

²⁶ BOA., Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.), 30/2232, Lef 2, 19 Haziran 1308; BOA. BEO., 29/2113, 21 Haziran 1308.

²⁷ BOA., BEO., 33/2467, Lef 2, 1 Temmuz 1308; BOA., İrade Mesail-i Mühimme (İ.MMS.), 131/5622, 1 Temmuz 1308.

aldı.²⁸ Sıhhiye Meclisi bu karara itiraz etmiş olmasına rağmen uygulamanın devam ettirilmesi, Pulathane Karantinahanesi'nde kolera zuhur etmesine ve hastalığın Trabzon'a yayılmasına sebep olacaktı.²⁹

Sıhhiye Meclisi'nin itirazına rağmen Sadaret'in ısrarla kararından dönmesinin altında Rize muteberanından üç kişinin, karantina sebebiyle Rize'de ticaretin sekteye uğradığıyla ilgili dilekçesi ve bir süredir Hopa ile civarında kolera görülmemesine yönelik sıhhiye jurnalleri yatıyordu.³⁰ Nitekim iki gün sonra Batum'da ve 27 Temmuz'da Pulathane'de ortaya çıkan kolera sebebiyle Trabzon Vilayeti, bir yılı aşkın süreyle oldukça zor günler geçirecekti.³¹ Pulathane'de kolera salgını başlamasından bir gün sonra Hopa Karantinahanesi'nde karantina bekleyenlerin sayısı 219 kişi idi ve bu sayı gün geçtikçe artıyordu.³² Bu sıralarda Hopa Karantinahanesi'ne bir etüv makinesi gönderilmiş olması muhtemeldir. Zira Hopa Karantinahanesi artık tahaffuzhane ismi ile anılmaya başlamıştı.³³ Ancak tam teşekküllü bir tebhirhanesi ve barakaları bulunmadığından, burada karantina bekleyenlerin sağlam olanlarıyla bulaşık olanlarının aynı mekanda mı yoksa farklı mekanlarda mı bekletildikleri konusu gündeme gelmişti.³⁴ Kolera bu dönemde sadece Trabzon'da değil, İstanbul da dahil olmak üzere pek çok büyük şehirde etkisini artırıyordu. Dolayısıyla yeni tahaffuzhaneler teşkil etmek ve mevcutlarının kapasitesini arttırmak en büyük mesele haline gelmişti. Bu tarihlerde açılmak üzere olan Sinop Tahaffuzhanesi'nin bölgedeki yoğunluğu azaltacağı ümit ediliyordu. Ancak yine de konaklama sıkıntısının önüne geçebilmek için karantinahaneye yakın beş-on evli küçük köylerin boşaltılarak buraların karantina bekleme alanı haline getirilebileceği de belirtilmişti.³⁵

29 Temmuz'da Hopa Tahaffuzhanesi'nde şüpheli bir vukuat görülmesi, Pulathane'de yaşanan durumun benzerinin burada da meydana gelmesinden endişe edilmesine yol açmıştı. Hopa'ya daha fazla yolcu alınmaması öneriliyor olsa da karantina beklemek üzere buraya gelenlerin pek çoğunun bölge ahalisinden olması, durumu çaresiz bir hale getiriyordu.³⁶ En azından karantinadan kaçanları zapt edebilmek ve Osmanlı-Rus sınırının ihlalini engellenebilmek için

²⁸ BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH.MKT.), 1973/5, 4 Temmuz 1308.

²⁹ BOA., BEO., 26/2659, Lef 3, 6 Temmuz 1308.

³⁰ BOA., BEO., 26/2659, Lef 3, 6 Temmuz 1308.

³¹ BOA., DH.MKT., 1975/66, 8 Temmuz 1308; Trabzon şehrinde 1892 senesinde yaşanan kolera salgını hakkında detaylı bilgi için bkz. Yaşayanlar, *a.g.t.*, s. 91-95; Nedim İpek, "Trabzon'da Kolera (1892-1895)", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, Haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 401; Özgür Yılmaz, "Veba, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895)", *Mavi Atlas*, C: V, S: 1, 2017, s. 184-186.

³² BOA., BEO., 41/3036, 17 Temmuz 1308.

³³ BOA., BEO., 41/3036, 17 Temmuz 1308.

³⁴ BOA., BEO., 41/3036, 17 Temmuz 1308.

³⁵ BOA., BEO., 41/3032, 17 Temmuz 1308.

³⁶ BOA., BEO., 41/3037, 17 Temmuz 1308.

ikinci bir sıhhiye kordonu teşkiline karar verilmiş³⁷ ve Rusya'dan Osmanlı sınırına girecek olan yabancıların geçişlerinin yasaklanıp yasaklanamayacağı konusu tartışılmaya başlanmıştı.³⁸ Sıhhiye Nezareti'nden gelen yazıda sınırı geçeceklerine yasak uygulanmasının doğru olmayacağı, Hopa Karantinahanesi'nin tam da bunun için tahaffuzhaneye tahvil edildiği, bu sebeple uygun alanlar teşkil edilerek buraya gelip karantina bekleyecek olan herkesin kabul edilmesi gerektiği belirtiliyordu.³⁹

Ağustos ayının ortasında Hopa'daki yoğunluk seyrelemeye başlamıştı. Zira bir süredir yeni kolera vakası görülüyor, karantina bekleyenler de sağlıklı bulduğundan salıveriliyorlardı.⁴⁰ Buna rağmen yeniden meydana gelebilecek yoğunluklar için tahaffuzhaneye üç hekim daha gönderilmesine yönelik bir talepte bulunulmuştu.⁴¹ Aynı günlerde Trabzon'da da büyük bir hekim sıkıntısı vardı ve kentte hüküm süren koleranın nasıl defedileceğine ilişkin çalışma yapmak üzere İstanbul'dan Vitalis Efendi başkanlığında bir sıhhiye heyeti buraya gönderilmişti.⁴² Kısacası vilayet merkezi olan Trabzon'da bile üç hekimin vazifelendirilemediği ve hekim sıkıntısı çekildiği bu dönemde, Hopa Tahaffuzhanesi'ne üç yeni hekimin tayin edilmesi talebi karşılanabilir bir istek değildi.⁴³

Koleranın hüküm sürdüğü bu aylarda Hopa Tahaffuzhanesi bir de iltica olayı ile gündeme gelmişti. Bir Rus askeri Batum'dan kara yolu ile Hopa'ya geçerek karantinahaneye sığınmış ve iltica talebinde bulunduğunu bildirmişti. Hopa karantina hekimi Ziya Bey'in telgrafıyla merkeze bildirilen konu kısa sürede uluslararası bir mesele haline gelmiş,⁴⁴ askerin iltica talebinin kabul edilmesi hususu Dördüncü Ordu-yu Hümayunu müşirine havale edilmişti.⁴⁵ Küçük Kaynarca Antlaşması ve Rusya ile mülteciler hakkında karşılıklı olarak verilen notalar uyarınca askerin Rusya'ya iade edilmesi uygun olmakla birlikte, daha önce Rusya'ya firar etmiş olan Osmanlı askerlerinin bazılarının geri verilmesi söz konusu olmadığından, kalma kararının askere bırakılması konusunda bir fikir ortaya çıkmıştı.⁴⁶ Ancak bu karara askerin ihtida etmesi koşulu eklenmişti. Kısacası Müslüman olması halinde, Rus askerinin iade edilmeyeceği ve

³⁷ BOA., BEO., 43/3201, 21 Temmuz 1308.

³⁸ BOA., BEO., 44/3236, 22 Temmuz 1308.

³⁹ BOA., BEO., 45/3365, Lef 3, 23 Temmuz 1308.

⁴⁰ BOA., DH.MKT., 1989/21, 5 Ağustos 1308; BOA., Yıldız Perakende Umumi Evrakı (Y.PRK.UM.), 25/43, Lef 1, 5 Ağustos 1308; BOA., DH.MKT., 1989/60, 6 Ağustos 1308; BOA., DH.MKT., 1990/58, 9 Ağustos 1308.

⁴¹ BOA., BEO., 55/4074, Lef 1, 10 Ağustos 1308; BOA., BEO., 57/421, Lef 2, 11 Ağustos 1308; BOA., BEO., 57/4242, 12 Ağustos 1308.

⁴² Vitalis Efendi başkanlığında Trabzon'a gönderilen sıhhiye heyetinin faaliyetleri için bkz. Yaşayanlar, *a.g.t.*, s. 192-194.

⁴³ BOA., BEO., 52/3833, Lef 1, 13 Ağustos 1308.

⁴⁴ BOA., Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.), 67/68, 6 Eylül 1892; BOA., BEO., 74/5529, 9 Eylül 1308.

⁴⁵ BOA., BEO., 82/6127, 19 Eylül 1308; BOA., HR.TH. 123/94, Lef 2, 22 Eylül 1308

⁴⁶ BOA., İ.HUS., 5/31, 22 Teşrin-i Evvel 1308; BOA., BEO., 149/11170, Lef 1, 24 Kanun-i Sani 1308.

bu durumda Osmanlı topraklarına kabulünün de doğal olacağı bildirilmişti.⁴⁷ İhtida etmemesi durumunda Rus yetkililerine teslim edilecek olan asker, ihtida ettiğini dile getirirse de kısa süre sonra firar ederek Rus konsolosluğuna sığınmış ve böylece Hopa Karantinahanesi'nde yaşanan bu ilginç mülteci meselesi de sona ermişti.⁴⁸

Sönmüş gibi görünen koleranın 1893 yazında yeniden ortaya çıkması, yine bir kriz ortamının oluşmasına sebep olmuştu. Bu tarihlerde Hopa, yeniden bir sınır tahaffuzhanesi olarak önem kazanmış ve Rusya'dan kara yoluyla geleceklere burada beş gün karantina uygulanmaya başlamıştı. Aynı zamanda deniz yoluyla gelenler de karantinaya tabi olacaktı.⁴⁹ Bu defa karantina bekleyeceklerin birbirinden daha kolay ayrıştırılması ve ikametlerini temin adına Hopa Tahaffuzhanesi yakınında tecrit barakaları inşa edilmesine karar verilmişti.⁵⁰ Ancak ne yazık ki bu barakaların sayısı, kapasiteleri ve inşa edilip edilmedikleri hakkında bir malumata ulaşamamıştır.

Sonuç

Bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla teşkil edilmiş olan tecrit mekanları olan karantinahaneler, Osmanlı taşrasında oldukça geç bir tarihte 1846'dan sonra kurulmaya başlanmıştır. Bunun erken örneklerinden biri olan Batum Karantinahnesi 1849 yılında kurulmuş olsa da uzun yıllar teşkilatlanamamıştır. Doğu Karadeniz'de Rusya ile sınırı teşkil eden Batum'un 1878'de elden çıkması ile sınırın Hopa'ya kayması, II. Abdülhamid döneminde buradaki karantinahanenin önem kazanmasına sebep olmuştur.

Hopa Karantinahanesi, hem bir karantina hem de bir sınır karakolu vazifesi gördüğünden kapasitesinin oldukça üzerinde hizmet vermeye çalışan bir kurumdur. Beşinci büyük kolera pandemisinin bir uzantısı olarak 1892'de özellikle Karadeniz kıyısındaki pek çok şehirde kolera salgınlarının görülmesi, Hopa Karantinahanesi'ni oldukça müşkül bir duruma sokmuştur. Güney Karadeniz'de Kavak dışında herhangi bir tahaffuzhane bulunmadığı sürece, Pulathane ve Hopa'daki küçük karantinahaneler birer seyyar etüvle tahaffuzhane haline getirilerek kriz yönetimi yapılmaya çalışılmıştır. Pulathane'de bir felakete dönen bu uygulama, Hopa'da tam tersi olarak başarı sağlamış, yetersiz bina, personel ve ekipmana rağmen, Osmalı-Rus sınırındaki sıhhi mücadele başarılı bir şekilde idare edilmiştir.

⁴⁷ BOA., BEO., 153/11421, Lef 1, 30 Kanun-i Sani 1308; BOA., BEO., 167/12498, Lef 1, 24 Şubat 1308; BOA., BEO., 186/13895, 11 Nisan 1309; BOA., BEO., 188/14067, Lef 1, 8 Şevval 1310.

⁴⁸ BOA., Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstisare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO.), 178/40, Lef 1, 13 Nisan 1309; BOA., BEO. 194/14479, Lef 2, 15 Nisan 1309.

⁴⁹ BOA., BEO., 260/19494, Lef 5, 8 Ağustos 1309; BOA. DH.MKT., 171/24, Lef 2, 7 Teşrin-i Sani 1309.

⁵⁰ BOA., A.MKT.MHM., 561/1, Lef 1, 24 Ağustos 1309; Aynı belge, Lef 2, 28 Ağustos 1309.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)**

Babıali Evrak Odası Evrakı

Cevdet Sıhhiye

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı

İrade Hariciye

İrade Meclis-i Vala

İrade Mesail-i Mühimme

Meclis-i Vala Evrakı

Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

Yıldız Perakende Umumi Evrakı

2. Kitap ve Makaleler

AYAR, Mesut, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

BALDRY, John, "The Ottoman Quarantine Station on Kamaran Island 1882-1914", *Studies in History of Medicine*, V: II., No: 3 (1978), ss. 3-138.

BAY, Abdullah, "Limanı Olan Bir Kasabadan Liman Kentine: Batum Şehri (1830-1905)", *Türkiyat Mecmuası*, C: 26/1, 2016, ss. 61-80.

BOSTAN, İdris, "Batum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C: 5, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, ss. 210-211.

EAGER, J. M. *Eager, The Early History of Quarantine: Origin of Sanitary Measures Directed Against Yellow Fever*, Government Printing Office, Washington 1903.

İPEK, Nedim, "Trabzon'da Kolera (1892-1895)", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, Haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, ss. 399-411.

ROBARTS, Andrew, *A Plague on Both Houses?: Population Movements and The Spread of Disease Across The Ottoman-Russian Black Sea Frontier 1763-1830s* [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Georgetown University, Washington 2010.

SARI, Mustafa, *Türkiye Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

SARIYILDIZ, Gülden, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, C: LVIII, S: 222, 1994, ss. 329-376.

YALÇINKAYA, Mehmed Alaaddin, "Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel'ye Göre 1848'da Karadeniz Karantinaları", *Karadeniz İncelemeleri*, S: 26, 2019, ss. 439-460.

** Belge numaraları dipnotlarda detaylı olarak verilmiştir.

YAŞAYANLAR, İsmail, *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2015.

_____, "Hicaz Yolunda Kolera: Rusya Müslümanlarının Kullandığı Karadeniz Hac Yolu ve Koleranın Yayılımına Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C: 2, S: IV, 2015, ss. 178-203.

_____, "Avusturya-Macaristan'da Zuhur Eden Kolera Salgınlarının Osmanlı Coğrafyasına Etkileri (1865-1894) [Basılmamış Tebliğ], *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu, 23-27 Kasım 2016*, Budapeşte/Macaristan.

_____, "Osmanlı Döneminde Uygulanan Deniz Karantinasına İlişkin Bazı Bilgiler", *Ab-ı Hayât'ı Aramak Gönül Tekin'e Armağan*, Haz. Ozan Kolbaş-Orçun Üçer, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, ss. 737-761.

_____, "Bir Kurum Olarak Pulathane Karantinahânesi", *Uluslararası Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu Bildirileri*, C: I, Haz. Kemal Üçüncü, Trabzon 2019, ss. 483-488.

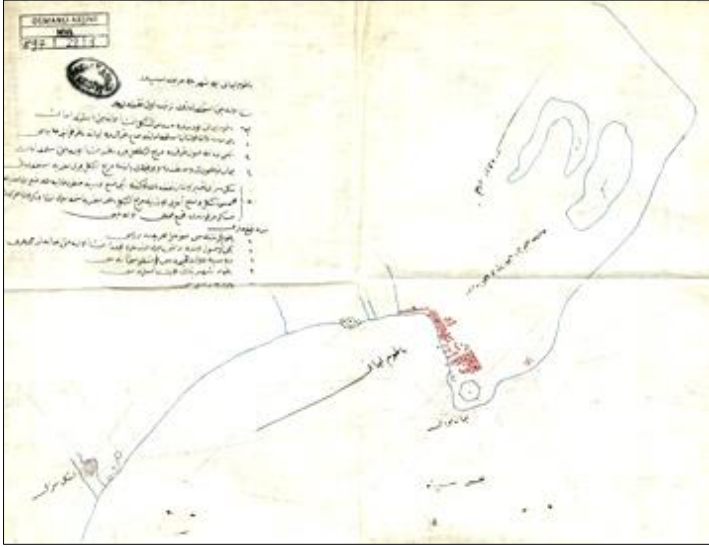
YILDIRIM, Nuran, "İstanbul Boğazı'nda Karantina Uygulamaları", *Yeni Deniz Mecmuası*, S: 1, 2016, ss. 54-57.

_____, "Karantina", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 459-461.

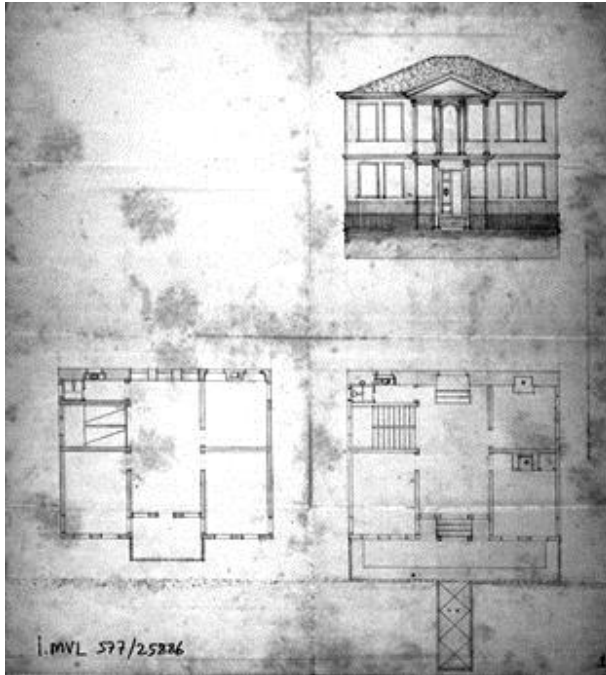
YILMAZ, Özgür, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2014.

_____, "Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel'in Osmanlı Devleti'ndeki Çalışmaları (1847-1867)", *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Ed. Mehmet Fatih Gökçek, Gümüşhane Üniversitesi, Ankara 2014, ss. 190-206.

_____, "Veba, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895)", *Mavi Atlas*, C: V, S: 1, 2017, ss. 172-200.

EKLER

Ek-I: Yeni Karantinahâne İnşası İçin Çizilen Batum Limanı Krokisi
(BOA., MVL., 697/23, Lef 1.)

Ek-II: İnşa Edilecek Yeni Batum Karantinahânesi Planı
(BOA., İ.MLV., 577/25886, Lef 1.)